

njah ekspresionističnega pesniškega jezika. Ko analizira Kosovelove in Voduškovje izjave, pride do zaključka, da je za Kosovela najbolj značilno "disonantno občutje resničnosti, nemir in negotovost, zavest ogroženosti, uporniško stališče, odkonilna gesta, vse to pogojuje ostro, maksimalno zgoščeno obliko, ki se sama po sebi odreka bogastvu izraznih sredstev, ki so umetniku na voljo" (str. 122). Takšna ugotovitev pa dovolj jasno izpričuje razliko med novoromantičnim absolutnim subjektom, ki se utemeljuje v svoji harmonični enotnosti in popolnosti, ter značilnim ekspresionističnim občutjem nepopolnosti lastne subjektivnosti, ki teži k dopolnitvi v prihodnosti. Takšna transcendenca je v nasprotju z esteticističnimi težnjami, pač pa se veže z etično voljo in akcijo, četudi se nam danes le-ta zdi še tako naivna in utoپیčna, na kar opozarja Darasz (str. 123). Kljub temu ostaja ekspresionizem po avtorjevih ugotovitvah, čeprav v opoziciji do moderne, v okviru tiste metafizične razvojne stopnje evropskega duha, ki ji pravimo duh novoveške Evrope; s tem se verjetno strinja večina raziskovalcev slovenskega ekspresionizma, čeprav ni nujno, da konec tradicionalne metafizike, podobno kot Darasz, enačijo s koncem antropocentrizma.

Franca Buttolo

KAFKA IN JUGOSLAVIJA V VZHODNEM BLOKU: KAFKA—HANDBUCH II,

ur. H. Binder

Kröner Verlag, Stuttgart 1979

Priročnik o Kafki najprej zbudi vtis izredno temeljite, vsestranske, sistematične in pregledne, skratka, vzorne obdelave pisatelja in njegovih del, pa tudi kritične in znanstvene literature o njih. Obsega namreč dve debeli, a kljub temu tudi v dobesednem pomenu priročni knjigi. Obe sta dvodelni. Prva obravnava

pisatelja in njegov čas, tj. Kafkovo življenje in njegovo sodobnost, je torej predvsem literarno- in družbenozgodovinska. Druga obravnava Kafkova literarna dela in njihovo odmevnost, tj. natise, prevode, priredbe, uprizoritve itd. Kafkovih spisov in ob tem še sekundarno literaturo o Kafki in njegovih delih, je torej predvsem literarnoteoretična in primerjalna. Tako je v *Priročniku* mogoče najti odgovor ali vsaj napotek k odgovoru na raznovrstna vprašanja, če nič drugega, pa vsaj ugotoviti, s čim se kafkologi bodisi nasploh bodisi le v posameznih delih sveta še niso ukvarjali. *Priročnik o Kafki* je torej videti prava zakladnica zgoščeno predstavljenih doznanj, analiz, interpretacij in bibliografskih podatkov, pregledno urejenih in tem laže najdljivih, ker ima vsaka knjiga posebej poleg celotnega vsebinskega kazala še svoje posebno kazalo (indeks) avtorjev in naslovov — predvsem Kafkovih del, z njimi povezanih periodičnih publikacij in drugih važnejših gesel. Toda občudovanje lepega dosežka 35 nemških in drugih specialistov za Kafko ter zadovoljstvo zaradi bogate informativnosti tega monografsko-bibliografskega zbornika se grdo skalita, ko si ogledamo, kako je opisan sprejem Kafke v naši domovini.

Po navedbah v vsebinskem kazalu ni videti, da bi bila med "posamezne dežele", v katerih je popisana odmevnost Kafkovih del, uvrščena tudi Jugoslavija in z njo Slovenija. Tako bi lahko sklepali tudi iz imenskega kazala druge knjige, v katerem ne najdemo niti naših najvidnejših, tj. knjižnih prevajalcev Kafkovih del — Herberta Grüna, Jožeta Udoviča in Janeza Gradišnika, niti avtorjev vidnejših, tj. v knjigah objavljenih študij o njem — Bratka Krefta, Dušana Pirjevca in Katarine Bogataj. Glede na konkretno in natančno obdelavo Kafkove odmevnosti na Angleškem, Francoskem in še v celi vrsti evropskih in neevropskih držav bi

namreč lahko pričakovali, da bi bili v *Priročniku* omenjeni vsaj navedeni slovenski prevajalci in esejisti, če ne tudi pisatelji Miran Jarc, Jože Snoj, Vladimir Kavčič in drugi, ki so objavili svoje spise o Kafki v teže pregledni periodiki. Vendar pa najdemo v imenskem kazalu omenjenega Dušana Ludvika, ki je maja 1963 na mednarodni znanstveni konferenci o Kafki v Liblicah informiral svetovno javnost o Kafkovi odmevnosti v Jugoslaviji in nato objavil svoj referat, preveden v nemščino, z naslovom *Kafka bei den Jugoslawen*, v zborniku *Franz Kafka aus Prager Sicht 1963* (1965). Šele ta navedba napoti k ugotovitvi, da je v 950 strani dolgo knjigo vendarle uvrščen pol strani dolg odstavek o Kafkovi odmevnosti v Jugoslaviji, nedvomno oprt prav na omenjeni Ludvikov referat.

Jugoslavija navsezadnje le ni povsem prezrta, čeprav je v kazalu zamolčana in čeprav je v odstavku, ki ji je namenjen, njena narodnostna heterogenost samo omenjena v navedbi, da so Kafkova dela dostopna v vseh jezikih te dežele – kateri so ti jeziki, namreč ni navedeno. Toda skrito in skopo obravnavanje Jugoslavije, ki tudi z dodatno stranjo bibliografskih podatkov o Kafkovih odmevih pri nas ni omiljeno, je v kričečem nasprotju z obravnavanjem podobnih, npr. severnoevropskih dežel. Avtorji, ki so v obsežnem delu druge knjige *Priročnika*, naslovljenem *Zgodovina sprejemanja Kafke*, prispevali sestavne dele poglavja z naslovom *Odmev v posameznih deželah*, sicer niso delali po togi shemi, ker so očitno upoštevali specifikko in kvantiteto odmevov v svojem območju, določno pa so označili vsaj jezikovne skupnosti, če se ujemajo z državnimi tvorbami ali ne. Beatrice Sandberg je npr. pod skupnim naslovom *Severna Evropa* v treh samostojnih enotah najprej obdelala Kafkov odmev v literarni kritiki in literarni znanosti na Norveškem, Švedskem in Danskem, v nadaljnjih

štirih samostojnih enotah pa še njegov vpliv na norveško, švedsko, dansko in islandsko literaturo – vse skupaj na 19 straneh. Oscar Careiro je pod umetno poiskanim, ne ravno posrečenim skupnim naslovom *Hispania* predstavil Kafkove odmeve v Španiji in v Južni Ameriki, ki seveda ni vsa le špansko jezikovno območje, gradivo pa je razdelil v enote z naslovi *Prevodi*, *Odmevi v kritiki in znanosti* in *Vpliv na literaturo* – vse skupaj obsega 18 strani. Bert Nagel je v uvodnem prispevku z naslovom *Nemčija* na 43 straneh obdelal nemško jezikovno območje, ne da bi ga delil na geopolitične enote (Nemčija, Švica, Avstrija), ki so se prav v času učinkovanja Kafkovih del močno spreminjale, spet pa je posebej obdelal *Odmev v kritiki in znanosti* in *Vpliv na literaturo*, in zraven je ti dve enoti še notranje nadrobneje vsebinsko ali časovno razčlenil. Harry Järv, na Finskem rojeni, a na Švedskem izsolani in v obeh teh deželah delujoči publicist in bibliograf, ki se je s Kafko precej ukvarjal, še posebej ga je zanimal njegov odmev v deželah vzhodne Evrope, pa je obdelal tudi Kafko v Jugoslaviji. Toda to je uvrstil v sestavek, ki nasprotno od vseh drugih ni razčlenjen niti po geografskem niti po jezikovnem niti po vsebinskem niti po časovnem niti po kakršnemkoli drugem vidiku, pač pa ima eno samo, v več pogledih presenetljivo, neformalno ideološkopolitično oznako *Vzhodni blok* (Ostblock).

Ta izraz, ki je nastal proti koncu 40. let v ozračju in duhu hladne vojne med Sovjetsko zvezo in njenimi nedavnimi zahodnimi zaveznici, je kot stvarna, denotativna oznaka za znanstveno rabo nasploh nesprejemljiv, uvrstitev protiblokovske Jugoslavije v "vzhodni blok" pa je v vsakršni zvezi nedopustna. Na to izrecno opozarja ob razlagi izraza *Ostblock* npr. Brockhausova enciklopedija (14. zvezek, Wiesbaden 1972¹⁷, str. 8), prav v zvezi z recepcijo Kafke pa izvzema

Jugoslavijo iz vzhodnega bloka celo sam Harry Järv in s tem spodbija svojo lastno odločitev. Svoj prikaz sprejema Kafke v Jugoslaviji namreč začne s trditvijo: "In Jugoslawien wurde Kafka nicht auf die gleiche Art wie in den übrigen Ostblockländern als fragwürdig aufgefaßt."

Poleg Jugoslavije obravnava Järv v svojem *Vzhodnem bloku* še Češkoslovaško, Nemško demokratično republiko, Poljsko, Sovjetsko zvezo, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo. Te države so obstajale, še preden je nastal izraz in pojem "vzhodni blok", tako da ta oznaka zajema le del njihovega trajanja, celo le del tistega trajanja, ki se ujema s časovnim okvirom možnega ali dejanskega poznavanja Kafkovih del. Po Järvovih lastnih navedbah so jih res vsaj na Češkem in Madžarskem poznali že v 20. letih in na Poljskem v 30. letih, torej tudi specialni vidik Kafkove recepcije, za katerega v *Priročniku* gre, razdira meje in dozdevno enotnost vzhodnega bloka, se pravi, spodbija upravičenost tega okvira tudi s časovnega, ne le z ideološko političnega in jezikovno kulturnega vidika.

Uvodni, nenaslovljeni sklop bibliografije, dodane Järvovemu *Vzhodnemu bloku*, ki opozarja na literaturo širšega, zbirnega, zunajdržavnega značaja, navaja k domnevi, da je prav ta literatura spodbudila Järva in z njim še glavnega urednika Binderja k zgrešeni blokovski obdelavi Kafkovega odmeva — če sta spregledala distinkcije med obravnavami Kafke v vzhodnih deželah, v komunističnih deželah, za železno zaveso in v marksistični literarni kritiki. Tako enačenje kategorij in zornih kotov opazovanja je močno uveljavljeno v površnem publicističnem pisanju za propagandno rabo, ni pa primerno za znanstveno publikacijo: političnoideološka stališča, ki so imela za Kafkova in še marsikatera dela tudi praktične, represivne kulturnopolitične posledice, ne izvirajo iz marksistično orientiranih metod literarne kritike. Marksistična ali psevdomarksistična kritika jim je bila kvečjemu pretveza. Z nekaj več posluha in manj predsodkov je kmalu mogoče razbrati, da so Kafkova dela tudi v okviru "vzhodnega bloka" doživljala raznovrstne, celo nasprotujoče si odmeve in interpretacije, ki jih ne gre reducirati na eno samo, četudi nekaj časa prevladujočo varianto. Avtorji, ki so med *Odmevi v posameznih deželah* obdelali območja "zahodnega bloka", si podobnih zavajajočih posplošitev niso dovolili, čeprav so tudi v teh deželah prav tako kakor v vzhodnih ponekod, v nekaterih obdobjih, sprejemali, odklanjali ali celo surovo zatirali Kafkova dela v imenu različnih ideoloških stališč. Prej nasprotno — ti sestavki ostajajo rajši povsem v okvirih literarnega dogajanja in se omembam zunajliterarnih posegov čimbolj, včasih celo preveč izogibajo.

Järvov *Vzhodni blok* je potemtakem v navzkrižju ne le z drugimi sestavki v poglavju *Zgodovina sprejemanja Kafke*, ampak tudi s poglavjem *Tipologija raziskovanja Kafke*, ki je namenjeno prikazu različnih metod in razčlenjeno na tri zaokrožene enote. Zadnja med njimi ima naslov *Posamezne interpretacijske smeri* in se spet deli v dva večja dela — a) *Delo v kulturnem in zgodovinskem kontekstu* in b) *Raziskovanje dela kot besedila*. Interpretacijske smeri, našete pod a), so aa) religiozne, bb) filozofske, cc) psihološke, dd) biografske, ee) literarnosociološke in ff) marksistične razlage. Sem, pod ff) bi torej sodilo marsikaj tistega, kar ima Järv očitno ne le za skupni imenovalec, ampak celo za edini tip sprejemanja Kafke v "vzhodnem bloku".

Resnici na ljubo, a *Priročniku* v škodo pa je treba povedati, da Järv očitno ni edini med njegovimi sodelavci, ki mu metodika in klasifikacija v praksi delata težave. Pe-

Resnici na ljubo, a *Priročniku* v škodo pa je treba povedati, da Järv očitno ni edini med njegovimi sodelavci, ki mu metodika in klasifikacija v praksi delata težave. Pe-

ter U. Beicken, avtor celotnega poglavja o *Tipologiji raziskovanja Kafke*, je namreč v enoto b) – *Raziskovanje dela kot besedila* oddelka *Posamezne interpretacijske smeri* uvrstil ob aa) *Imanenca dela*, bb) *Obravnavanje oblike* in cc) *Tekstno lingvistiko* tudi dd) *Receptijsko estetiko*, tj. metodo, ki ni orientirana samo k opazovanju besedila, ampak izrecno tudi k njegovemu "kulturnemu in zgodovinskemu kontekstu", če uporabimo Beickovo oznako drugega poglavja, ali določneje – k bralcu, ki je nedvomno zunajbesedilni element.

Vprašanje je, koliko gre pri tem le za dopuščeno ali nehoteno neusklajenost med različnimi avtorji *Priročnika*, koliko pa tudi za probleme usklajenosti ali neusklajenosti različnih metod sodobne literarne vede in za osnovni problem obvladljivosti njihovega predmeta – literature, še posebno, kadar gre za celoten opus posameznega avtorja. Literarni avtor, v tem primeru Kafka, očitno dela literarni vedi težave, kadar ga je treba uvrstiti v natančno določen predal, literarna veda pa dela tudi sama sebi težave, kadar se soočajo njene lastne smeri in metode. Opozorila te vrste so neprijetna, toda konec koncev koristna, ker lahko spodbujajo razmislek o teh metodah in njihovi utemeljenosti, o iskanju novih poti in opuščanju tistih, ki ne vodijo nikamor. Drugačne, popolnoma nedopustne pa so pomanjkljivosti, povezane s prirejanjem dejstev in napačnim navajanjem ali izpuščanjem podatkov. Če je vladajoča ideologija v Sovjetski zvezi in nato še v nekaterih socialističnih državah Kafka nekaj časa odklanjala ter celo preprečevala tiskanje njegovih del na svojem območju, to ne opravičuje niti Järva niti kogarkoli drugega, da krči podatke o dejanskem obsegu prevodov in natisov Kačkovih del in tako s svojo lastno represivnostjo stopnjuje prikaz učinkov represije na Kafka in na bralce. Prav to pa je Järv storil tudi v bibliografskem pri-

kazu Kačkovih odmevov v Jugoslaviji.

Pri vseh drugih sestavkih, uvrščenih v poglavje *Odmevi v posameznih deželah*, je bibliografija razdeljena najmanj v dve vsebinski enoti: prva zajema ponatise in prevode, druga sekundarno literaturo. Mnogi dodajajo tema dvema še tretjo, ki opozarja na Kačkove vplive v posameznih nacionalnih literaturah. Järv nima take vsebinske delitve, čeprav tudi njegova bibliografija zajema prevode in sekundarno literaturo, toda v neurejenem prepletu in v poenostavljeni, skrčeni obliki. Drugi bibliografski dodatki – tudi tisti, ki zajemajo države, v katerih se je Kačkovo delo uveljavilo šele po II. svetovni vojni, npr. na Švedskem – navajajo ob naslovu vsake revialne ali knjižne objave poleg prevedenega še izvirni naslov, kadar ni na prvi pogled razvidno, za katero delo gre; če je pod istim naslovom objavljenih več besedil, v oklepaju navajajo naslove vseh; dosledno je naveden prevajalec, in če je v knjigi spremna beseda, sta navedena tudi njen naslov in avtor. V bibliografskih enotah pod naslovom *Jugoslawien* ni navedena vsebina knjig z več Kačkovimi besedili, npr. *Spleta norosti in bolečine*, prevajalci so navedeni le tu in tam, obstoj spremnih besed je večinoma zamolčan, prav tako njihovi avtorji.

Harry Järv je v *Priročniku* tako kakor vsi drugi avtorji, ki so sodelovali pri njem, predstavljen s kratkim opisom življenja in dela (prim. n.d., str. 915). Tu zvemo, da je poleg literarnih ved študiral tudi filozofijo in umetnostno zgodovino in bil po nekaj drugih službah od leta 1963 pa vsaj do 1979, ko je izšel drugi del *Priročnika*, ravnatelj rokopisnega oddelka v švedski Narodni knjižnici v Stockholmu. Spričo tega bo najbrž le malo kdo med nepoučenimi bralci posumil, da ugledni znanstvenik in bibliograf ne navaja pravih podatkov, pač pa bo sklepal, da v Jugoslaviji ni navada omenjati prevajalce ob prevedenih

delih, ali pa morda, da so prevodi tako slabi, da se prevajalci nočejo podpisati obnje, ali celo, da se prevajalcem ni dovoljeno predstaviti, ker so nezaželeni, preganjane osebe. Prav zato, ker *Priročnik* na splošno zbuja vtis zgledne izčrpnosti, zanesljivosti in natančnosti, lahko pomanjkljivi in opuščeni podatki o Kafkovih odmevih v Jugoslaviji zavedejo iskalca informacij k marsikakšnemu napačnemu sklepu. To seveda razveljavlja uvodoma navedeno posplošeno predpostavko, da je iz *Priročnika* mogoče dobiti pregled nad pozitivno in negativno sliko o recepciji Kafke v posameznih raziskanih deželah.

Škoda. Järv in Binder bi si bila lahko na jasnem o pomenu in primernosti rabe izraza "vzhodni blok", prav tako pa bi si bila lahko izpopolnila podatke o jugoslovanski recepciji Kafke. Dosegljivi so v katalogih naših narodnih knjižnic (o Kafkovi in kafkološki literaturi v slovenskem tisku npr. v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani), pa tudi v objavljenih bibliografijah, npr. v *Slovenski bibliografiji*. Ta je tri leta pred izidom druge knjige *Priročnika*, tj. leta 1976, registrirala knjižne in revialne objave Kafkovih in kafkoloških spisov od osvoboditve do vključno leta 1972.

Majda Stanovnik

Perspektive in možnosti makedonske komparativistike

Makedonija je tisto območje Jugoslavije, kjer se je komparativistika razvila najpozneje, in priznati je treba, da smo o njenih delih in dosežkih dokaj slabo poučeni. Vendar se zdi, da je v zadnjih nekaj letih močno napredovala; to je vsaj mogoče sklepati že po nekaterih zunanjih znamenjih. Tako je bil pred petimi leti v Ohridu mednarodni kolokvij, ki se ga je poleg makedonskih in drugih jugoslovanskih komparativistov udeležilo nekaj vodilnih evropskih in ameriških; zbornik referatov s te prireditve je izšel s precejšnjo zamudo (*Književna nauka vo svetot. Prilozi za kolokviot na medjunarodna asociacija za komparativna kniževnost . . . Actes du colloque de l'AILC, Ohrid, 20-25 août 1981*. Skopje, 1984). Drugo tako znamenje je precej številna in aktivna makedonska udeležba na lanskem kongresu mednarodne zveze za primerjalno književnost v Parizu. Že to dvojje dopušča domnevo, da ima naša stroka v Makedoniji očitno precejšnje ambicije in da bržkone dobiva v svojem

družbenem okolju tudi precejšnjo podporo. Kako pa opredeljuje svoje značilnosti in glavne naloge, povzemamo po referatu skopskega profesorja Milana Djurčinova z naslovom *Perspektive in možnosti komparativističnih raziskav v Makedoniji*, objavljenem v francoščini v omenjenem zborniku.

Mesto in vlogo makedonske komparativistike določajo posebnosti družbenega okolja in kulturne tradicije. Že prostor, v katerem so se od nekdaj prepletali impulzi številnih, različnih kultur od antične mimo zgodnjekrščanske, srednjeveške bizantinske in slovanske do islamske, je sam po sebi spodbuden za obravnavanje umetniške ustvarjalnosti z mednarodnega vidika. Konkretnije pa določa eno glavnih smeri makedonske komparativistike posebna vloga folklorne. V petih stoletjih pod turško oblastjo je namreč pismeno slovstvo skoraj povsem zamrlo, zato pa se je toliko bolj razvila folklor ali natančneje rečeno ustno ljudsko slovstvo, ki torej ni samo predhodnik umetne literature, temveč vzporedna ustvarjalnost z veliko umetniško vrednostjo. To hipotezo dokazuje proces nastajanja nove makedonske

KRONIKA